

Kitap ve Bilimsel Toplantı Değerlendirmeleri

Eğitimci Yönüyle Ahmed Cevdet Paşa

Mustafa Gündüz

Ankara: Doğu Batı Yayınları 2012, 275 sayfa.

Fatih Özkan*

Türk eğitim tarihine görüş, uygulama ve eserleriyle katkıda bulunan aydınların birçoğu, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına doğru giden son yüzyılda tarih sahnesinde görülmüşlerdir. Bu şahıslar hakkında yeterli düzeyde monografik ve biyografik çalışmaların yapıldığını söylemek güçtür.

Vefatının 100. yılına armağan olarak 9-11 Haziran 1995 tarihleri arasında adına yapılan sempozyumda, Ahmed Cevdet Paşa'nın bürokrat, sosyolog, hukukçu, tarihçi yönü, dil bilimcisi ve dil eğitimcisi ve edebiyatçı yönüne değinilmiş olmasına rağmen, eğitimci yönünün ayrıca incelenmemesi ilginçtir.

Mustafa Gündüz'ün *Eğitimci Yönüyle Ahmed Cevdet Paşa* adlı çalışması, giriş, on beş başlık, değerlendirme, sonuç ve ekler kısmından oluşmaktadır. Gündüz bu çalışmasında, Cevdet Paşa'nın kendi eserleri, mevcut arşiv belgeleri ve ailesine göndermiş olduğu mektupların incelenmesi neticesinde hem teorik hem de pratik açıdan Cevdet Paşa'yı eğitimci yönüyle analiz etmiştir. Alıntı yapılan ya da bahsi geçen tarihi evraklardan bir kısmının orijinal metinlerinin bir kısmının da tercümelerinin "EKLER" kısmında paylaşılması okuyucuya bu evrakların orijinal metinlerine ulaşabilme imkânı sağlamıştır.

Yazar, girişte Cevdet Paşa'yı anlayabilmek için önce yaşadığı dönemi yakından tanıma fırsatı sağlayacak ve okuyucuya genel bir bakış açısı kazandıracak tarihi bilgiler sunmuş, böylece, Osmanlı Devleti'nde eğitimin modernleşmeye başlama sürecinin genel tasvirini yapmıştır.

Medreselerin 16. asrın sonlarından itibaren toplumun ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelmesiyle birlikte yeni arayışlar başlamış, Avrupa'da

* Arş. Gör., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(fatihdostum@hotmail.com)

eğitim görmüş laik bilim adamı, bürokrat ve aydınlar itibar kazanmış ve önemli mevkilere getirilmiştir. Pozitivist felsefenin yegane doğru kabul edilmesi ve devletin kurtuluşunun sadece eğitimle mümkün olabileceği fikri, birçok batı tarzı yeni okulun açılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece geleneksel eğitim kurumu olan medreselerin yanında modern, seküler eğitim veren kurumlar birbiri ardınca açılmaya başlanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde eğitimde dinilik-millilik tartışması başlamış, Jön Türkler Avrupalı eğitim modelinin bütün sorunları çözecek bir reçete olduğuna inanmışlardır.

Gündüz, birinci başlıkta Tanzimat Dönemi'nin önde gelen şahsiyetlerinden Cevdet Paşa'nın eğitimciliği konusunda derinlemesine araştırmaların olmamasını çalışmasına gerekçe göstermiştir. İkinci başlıkta, Cevdet Paşa'nın hayatını kısaca anlatmış ve üstlenmiş olduğu resmi görevlere değinmiştir. Üçüncü başlıkta ise, Cevdet Paşa'nın önemli eserlerinin hemen hepsinin sipariş usulü, bir görevin tevdi şeklinde gerçekleştiğini, bu yüzden resmi bir karakterde olduğunu ifade etmiştir. Hukuk, tarih, dil, gramer, edebiyat, eğitim, ahlak, dini ilimler, takvim, felsefe, mantık, biyografi, şiir, anı ve hatıra gibi farklı alanlarda eserler verdiğini belirtmiştir. Ayrıca, Tarih-i Cevdet'in Modern Türk tarih yazımının en önemli eseri olarak görülebileceğini ifade etmiştir. Bunun dışındaki yirmi altı eseri hakkında genel bilgiler vermiş, takdim ve takriz yazdığı on eseri ve eserlerinden yayına hazırlananları da listelemiştir.

Dördüncü başlıkta yazar, Cevdet Paşa'nın eğitim hayatını anlatırken, ailesinin eğitim ve kültür seviyesinin yüksek olduğuna, eğitimi için küçük yaşlardan itibaren ailesinin yanından ayrıldığına, Farsça ve şiire olan merakına temas ettikten sonra medresede dini ilimlerin yanı sıra matematik, cebir, astronomi ve diğer fen bilimleri ile ilgili dersleri de tatil dönemlerinde tahsil ettiğine değinmiştir. Beşinci başlıkta ise, Cevdet Paşa'nın eğitim bürokrasisine girişi ve buradaki hizmetlerine yer verilmiş, bunlar arasında Maarif Nazırlığı sırasında Kur'an-ı Kerim'in ilk defa devlet matbaasında bastırılmasına vurgu yapılmıştır.

Altıncı başlıkta müellif, Cevdet Paşa'nın eğitim ve medeniyet kavramlarına bakışını değerlendirmiş, toplumun ve insanlığın gelişebilmesi için eğitime atfettiği öneme vurgu yapmıştır. Ülkenin eğitim durumundan hiç de memnun olmadığını, özellikle eğitim işinden anlamayanların yandaşılık ve kayırmacılıkla haksız yere eğitim teşkilatına atanmasından şikâyet ettiğini ifade etmiş, o yıllarda eğitim sistemindeki aksaklıklara dair değerlendirmelerine yer vermiştir. Yedinci başlıkta ise, Cevdet Paşa'nın Darulmuallimin Müdürlüğü sırasında hazırlamış olduğu Darulmuallimin

Nizamnamesi'nin önemine ve önemli maddelerine değinirken, sonraki başlıkta, Encümen-i Daniş'in bir üyesi olarak Ahmed Cevdet Paşa'nın bu kuruma katkılarını zikretmiştir.

Yazar dokuzuncu başlıkta, devlet bünyesinde açılan yabancı ve özel okulların durumuna dair II. Abdülhamid'in Cevdet Paşa'dan istediği raporun ayrıntılarına yer verirken, onuncu başlıkta, Cevdet Paşa'nın ulema eleştirisinin daha çok onların ilmi yetersizliği, cehaleti ve zamanın gerçeklerini kavrayamamaları üzerine yoğunlaştığını ifade etmiş, kendi zamanındaki ulemanın hem kültür eksikliğinden hem de teknikteki ve fen bilimlerindeki yeniliklere kapalı olduğundan da yakındığına değinmiştir. Paşa'ya göre, Maarif Nezareti'nde yapılan usulsüz atamalar, maarife ve ilme büyük zarar vermiştir. Makamlarını kötüye kullanarak, ilmiye mesleğinin zararına köşeyi dönen bu kişileri ifade ederken, Paşa'nın "ulema-yı resmiye" tabirini kullandığına değinmiştir. İlmiye mesleğinin, halkın haklarını korumak ve ilmi yaymak için ortaya çıktığını, ancak devlet işlerine ehil insanların seçilememesini, ilmiye sınıfındaki gerileme ve bozulmanın başlıca sebeplerinden biri olarak gördüğünü ifade etmiştir.

On birinci başlıkta, Cevdet Paşa'nın önemli vasıflarından birinin de dilciliği olduğu ve bu konuda eğitimci kimliğiyle hareket ettiği savunulurken, Paşa'nın bütün vatandaşların okur-yazar olabilmesi için dilin sadeleştirilmesi gerektiğine ve Türkçenin bilim dili haline gelmesini arzu ettiğine dair vurgusu dile getirilmiştir.

On ikinci başlıkta, Cevdet Paşa'nın büyük bir tarihçi ve tarih eğitimcisi olduğuna, döneminin tarih yazım yöntemleriyle modern Avrupa tarih yazım ekollerini bir araya getirerek özgün bir terkip oluşturduğuna değinilirken, Paşa'nın tarih felsefesinde üçüncü kısmını tercüme ettiği Mukaddime'nin yoğun etkisinin olduğu ve eski ve yeni pek çok eseri harmanlayıp Tarih-i Cevdet'i yazdığı ifade edilmiştir. Ayrıca Paşa'nın Türk tarih yazımına metot bakımından büyük yenilikler getirdiğine ve bu eserde karşılaştırmalı tarih metodunu kullandığına vurgu yapılırken, ilim adamlarının önemi ve medreselerin bozulma sebepleri yanında önemli görülen bazı ilim adamlarının biyografilerine de yer verildiğine değinilmiştir. Gündüz'e göre Cevdet Paşa, tarihi, bir dizi olayın ardı sıra dizilmesi olarak değil, olayların üzerinde müzakere ve muhasebe yapma olarak görmüş ve ondan ibret alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Cevdet Paşa'nın tarihi olayları anlatırken tündengelim metodunu kullandığını, hangi konuyu anlatmaya başlarsa başlasın öncelikle geniş bir açıklama yapıp ardından daha özel konulara indiğini ve sonra asıl konuyu anlatmaya başladığını örneklerle izah etmiştir.

Yazar on üçüncü başlıkta, eşi ve çocuklarına yazdığı mektuplardan Cevdet Paşa ve aile bireylerinin hayat anlayışlarına değinmiş, Cevdet Paşa'nın eşine ve çocuklarına nasıl davrandığına, onlarla nasıl iletişim kurduğuna ve ilgilendiğine dair önemli pasajlar sunmuştur. Aile içi ilişkiler ve sevgi bağları yanında aile eğitimi hususunda verdiği önemli ipuçlarına temas etmiş, bu hususta çıkarım ve değerlendirmelerde bulunmuş, yoğun görevleri sırasında da olsa ailesiyle mektuplaşmaları sayesinde çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilendiğini ifade etmiştir. On dördüncü başlıkta ise, toplumsal olaylara bir sosyolog gibi yaklaştığına ve toplumsal sorunları anlama ve çözüme kavuşturma konusundaki hassasiyetine değinmiştir. Cevdet Paşa'ya göre, toplumu yönetenler, yönettikleri halkı tanımadıkça başarıya ulaşamazlar. Toplumsal alışkanlıkları, yaşam biçimlerini ve geleneği üstten zorlamalarla ve sun'î gündemlerle değiştirmeye çalışmak faydasızdır. Değiştirilmek istenen bir durum varsa bunu topluma yukarıdan icbar ederek değil, onlara örnek olarak, tavsiye ederek yapmak gerekir. Yazar, bu başlık altında Cevdet Paşa'nın belki de en önemli ve meşhur vasıflarından birinin hukukçuluğu olduğuna değinmiş, pek çok konuyu kapsayan bir hukuk külliyatı meydana getirdiğini ifade etmiştir. Fransız kanunlarını olduğu gibi almaya karşı çıkarak, yeni ve yerli bir hukuk külliyatı ortaya konulması gerektiğini savunan Cevdet Paşa'nın, Tezakir'de hazırladığı mecelle ile İstanbul'da tedvin edilen Roma Hukuku'nu karşılaştırdığı ve mecellenin pek çok üstün yönü olduğunu izah ettiğini belirtmiştir.

Son başlıkta müellif, Cevdet Paşa'nın, Tarih-i Cevdet ile Tezakir'de Osmanlı modernleşmesinin tarihi ve siyasi sebeplerini anlatırken karşılaştırmalı metot kullandığını belirtmiştir. Gündüz'e göre Cevdet Paşa, burada meseleleri tahlil ederken, aynı durumun diğer ülkelerde ne zaman ve nasıl cereyan ettiği hususlarını analiz etmiş, Osmanlı Devleti'nde modernleşme anlayışıyla Rusya'daki modernleşme anlayışını karşılaştırırken, Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla Rusya'daki Strelitz askeri sisteminin kaldırılması hadiselerinin benzerliğine rağmen sonuçlarının farklı neticelendiğine dikkatleri çekmiştir. Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise, Ahmed Cevdet Paşa'nın Türk eğitim tarihimizdeki yeri ve önemine değinirken, fikir ve düşünceleri hakkında genel değerlendirmelerde bulunmuş, Tanpınar, Gencer, Meriç, Halaçoğlu gibi önemli şahsiyetlerin Cevdet Paşa'yla ilgili değerlendirmelerine de yer vermiştir.

Bu çalışma Cevdet Paşa'ya şimdiye kadar ihmal edilen bir perspektiften bakma fırsatı sunduğu için özgündür ve alanda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bununla birlikte arşiv kaynakları bakımından desteklenirse, ileride daha zengin çalışmaların ortaya konulmasına imkân tanıyacaktır.

Yazar, Cevdet Paşa'yı, kendi eserleri ve mevcut arşiv belgeleri ışığında eğitimci yönüyle analiz etmiştir. Bu noktada zaman zaman yaptığı alıntılarla okuyucuyu bizzat orijinal metinlerle buluşturmuş, ardından yorum ve değerlendirmelerle okuyucuya Cevdet Paşa'ya farklı açılardan bakabilme fırsatı sunmuş, o dönem cereyan eden olayları Cevdet Paşa'nın bakış açısıyla inceleme imkanı sağlamış, bunu yaparken de oldukça anlaşılır ve sade bir dil kullanmıştır.

Sonuç olarak Ahmed Cevdet Paşa'yı eğitimci yönüyle inceleyen bu kitap, eğitim tarihimizde köşe taşı mesabesinde olan diğer aydınlarımız hakkındaki incelemelerin de bu şekilde yayıma hazırlanmasına örnek teşkil edecektir.

Burada dikkat çeken bazı eksikliklere de değinmek faydalı olacaktır:

Ahmed Cevdet Paşa, Hayatı ve Eserleri adlı ikinci başlıkta Cevdet Paşa'nın hayatı ve üstlendiği görevlere değinilmiş, fakat eserlerine bir sonraki Ahmed Cevdet Paşa'nın Eserleri ve Haklarında Kısa Bilgiler adlı üçüncü başlıkta değinilmiştir. Yani ikinci başlığa "Eserleri" kelimesi sehven eklenmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa ve Özel Eğitim adlı dokuzuncu başlıkta II. Abdülhamid'in Osmanlı Devleti bünyesinde açılan yabancı ve özel okullara dair Cevdet Paşa'dan istediği rapor değerlendirilmektedir. Buradaki başlığın Ahmed Cevdet Paşa ve Özel Okullar veya Ahmed Cevdet Paşa ve Azınlık Okulları şeklinde isimlendirilseydi, kastedilen mananın kapsamına daha uygun olabilirdi. Bununla beraber Gündüz'ün *Eğitimci Yönüyle Ahmed Cevdet Paşa* adlı çalışması, Ahmed Cevdet Paşa'nın eğitimci yönü hakkındaki değerlendirmelerini tek kitapta toplayarak ve ayrıntılı şekilde ve sade bir dille ele alarak önemli bir boşluğu doldurmuştur.

